

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยสื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผน มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาถึงบทบาทหน้าที่ทางสังคม ค่านิยม ลักษณะทั่วไป ขนบนิยม และองค์ประกอบในการแสดง ตลอดจนศึกษาถึงวิถีสงสารของวัฒนธรรม กล่าวคือศึกษาถึงประวัติความเป็นมาต้นกำเนิดและรากเหง้า (Genesis) การทำหน้าที่ (Function) กระบวนการรักษาคำจูน (Maintenance) และการสูญสลาย (Destruction)

1. การรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Documentary) ข้อมูลเอกสารที่ผู้วิจัยใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ

1.1 ข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ (Primary Source) คือเอกสารที่เป็นข้อมูลหรือหลักฐานโดยตรงถือเป็นต้นฉบับ เช่น บทละครเสภาขุนช้างขุนแผนของกรมศิลปากร ซึ่งเขียนโดยอาจารย์ปัญญา นิตยสุวรรณ

1.2 ข้อมูลจากเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Source) คือตำราอ้างอิงเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้าน ตลอดจนงานวิเคราะห์ต่าง ๆ

2. การศึกษาภาคสนาม (Field Research) ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยอาศัยวิธีการสังคัมแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสัมภาษณ์แบบลึก (Depth Interview) โดยแยกออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นตอนเตรียมการ

2. ขั้นตอนปฏิบัติการ

3. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่เข้าในการวิจัย แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. ผู้เกี่ยวข้องโดยตรง คือ ผู้เขียนบท ผู้แสดง

2. ผู้ชมการแสดง ซึ่งแยกเป็น 3 กลุ่มด้วยกัน คือ กลุ่มวัยรุ่น กลุ่มวัยทำงาน และ

กลุ่มผู้สูงอายุ

ขั้นการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นเพื่อเข้าในการวิเคราะห์ตามหลักของสมมติฐานกล่าวคือ

1. การวิเคราะห์ในด้านการถ่ายทอดค่านิยมและแนวทางปฏิบัติ อันได้แก่ ค่านิยมาน

สถาบันครอบครัว ค่านิยมในสถาบันการปกครอง ค่านิยมในสถาบันทางเศรษฐกิจ ค่านิยมในสถาบันการศึกษา ค่านิยมในสถาบันศาสนา

2. การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารสังคม ของละครเสภาขุนช้างขุนแผนที่มีต่อชุมชนในด้านต่าง ๆ คือ การให้ความบันเทิง (Entertainment) และการให้ข้อมูลข่าวสาร (Inform)

3. การวิเคราะห์สาเหตุ และปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความนิยม และมีแนวโน้มจะสูญหายด้วยสาเหตุต่าง ๆ คือ การเสื่อมความนิยมของผู้ชม การเข้ามาแทนที่ของสื่อสมัยใหม่ เกิดจากข้อจำกัดของละครเสภาขุนช้างขุนแผนเอง

สรุปผลการวิจัย

สื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผน เป็นสื่อพื้นบ้านดั้งเดิมของชุมชนชาวไทยภาคกลาง มาตั้งแต่ครั้งสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา จวบจนถึงปัจจุบัน ตามหลักฐานนั้นเชื่อว่าละครเสภา มีวิวัฒนาการมาจากการขับเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ซึ่งเป็นเรื่องเล่าทางองมุขปาฐะที่เล่าสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชาวไทย ด้วยเหตุที่ละครเสภาขุนช้างขุนแผน เป็นเรื่องราวของชาวบ้านสามัญชนธรรมดา จึงมีการแทรกเนื้อหาทางด้านอื่น ๆ ไว้ละครบทรัน ลักษณะการแสดงละครเสภาในปัจจุบันนี้อยู่ภายใต้การควบคุมของกรมศิลปากร อันประกอบด้วยตัวผู้เขียนบทละครเสภา ซึ่งประยุกต์มาจากบทวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ตัวผู้ขับเสภา ซึ่งมีอยู่ประมาณ 4 - 5 คน มีทั้งชายและหญิง นักดนตรี และตัวผู้แสดง จำนวนผู้แสดงนั้นขึ้นอยู่กับตอนที่ขับแสดง ถ้ามีตัวละครมากจะใช้ผู้แสดงมากตามไปด้วย แต่ทั้งนี้จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีพระเอก คือคุณปกรณ์ พรพิสุทธ์ มาเป็นเรื่องตลอด ซึ่งเหตุผลต่าง ๆ ผู้วิจัยจะขอกล่าวในช่วงถัดไป

การแสดงละครเสปามีลักษณะการแสดง ซึ่งเป็นองค์ประกอบโดยรวม คือ มีการขับเสภา และเจรจาโต้ตอบระหว่างตัวละครในขณะที่ด้วยกันนั้นมีการขับเสภาบรรยายโวหาร เกี่ยวกับความงามของฉาก และเนื้อหาเรื่องราวต่าง ๆ เป็นการดำเนินเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ

บทขับเสภาจะมีลักษณะเป็นกลอนแปดหรือกลอนสุภาพ มีสัมผัสนอก สัมผัสภายในอย่างแพรวพราว ก่อนการแสดงจึงมีการไหว้ครู โดยอาศัยกลอนไหว้ครูของเก่าแต่โบราณ เพื่อก่อให้เกิดสิริมงคลแก่การแสดง แต่ในปัจจุบันนี้ ไม้คร่ำให้ความสำคัญกับการไหว้ครูเท่าไรแล้ว ด้วยเหตุที่ ต้องมีการปรับให้ทันกับยุคสมัยปัจจุบัน แต่ทั้งนี้ก็ยังคงแบบแผนในการแสดงอื่น ๆ ไว้

อย่างครบครัน การเล่นละครเสภาคล้ายกับการแสดงลิเก สาดัดโดยทั่วไป ไข่เวทีกว้าง 9 ศอก 9 วา ก็เพียงพอสำหรับการแสดง สำหรับโรงกาสิโนการแสดงนั้น ละครเสภาขุนช้างขุนแผน แสดงได้ทั้งงานมงคลและอวมงคล เช่น งานบวชนาค ทานุญขึ้นบ้านใหม่ หรืองานศพ แล้วแต่ทาง เจ้าภาพจะว่าจ้างให้แสดงเนื้อหาหรือตอนที่ไข่แสดงนั้นมักจะเลือกตอนที่สนุกสนานเร้าใจ อาทิเช่น ปลายแก้วได้เป็นขุนแผน ขุนช้างได้นางพิม ขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างได้นางแก้วกิริยา ขุนแผนพา นางวันทองหนี นางสร้อยฟ้าศรีมาลาลุยไฟ และจระเข้เกรงवाद

1. การวิเคราะห์บทบาททางกิจกรรมบันเทิง และการให้ข้อมูลข่าวสาร

บทบาทเด่นสุดของละครเสภาขุนช้างขุนแผนคือกิจกรรมบันเทิง อันเป็นกิจกรรมหลักของมหรสพการแสดงทุกชนิด ด้วยเหตุที่ละครเสภาขุนช้างขุนแผนมีความสมบูรณ์ด้วยองค์ประกอบหลายด้าน ทั้งบทขับเสภา การแสดงของผู้แสดง เครื่องแต่งกาย ฉาก แสง สี เสียง จึงเรียกความสนใจจากกลุ่มผู้ชมได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ การเรียกร้องความสนใจต้องมีการพัฒนาศักยภาพในการผลิตชิ้นงานให้มีวิวัฒนาการอันทันสมัย โดยอาศัยเครื่องมือการสร้าง แสง สี เสียง ฉาก ให้มีความวิจิตรพิสดารตามไปด้วยความทันสมัยดังกล่าว ที่กรมศิลปากรสร้างขึ้นมานั้น เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับโรงละครสมัยใหม่ที่ไข่แสดงมหรสพในปัจจุบัน อาจจะต้องดีกว่ากันมาก กล่าวคือ เนื่องจากขาดปัจจัยเงินทุนเป็นหลักในการพัฒนา แต่ทั้งนี้คุณภาพด้านความไพเราะของการขับเสภา คุณภาพของตัวผู้แสดง จึงยังให้ละครเสภาขุนช้างขุนแผนอยู่ต่อไปได้ แม้ว่าจะองคประกอบโดยรวมที่ช่วยสร้างความบันเทิงจะไม่สมบูรณ์ก็ตามที่ แต่ทั้งนี้ก็ยังคงมีกลุ่มผู้ชมเข้าชมการแสดงอยู่ตลอดเวลา นอกจากองค์ประกอบที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว สื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผน ยังได้ปรับรูปแบบของการแสดงให้มีความเกี่ยวข้องกับหรือสัมพันธ์กับสถานการณ์ปัจจุบัน คือ การให้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ อันเกิดจากสภาพสังคมเศรษฐกิจการปกครอง โดยมีผู้แสดงตกเป็นผู้ให้ข้อมูลข่าวสารแก่กลุ่มผู้ชม แต่ทั้งนี้ลักษณะเนื้อหาข้อมูลข่าวสารที่ตัวตลกหรือกลุ่มผู้แสดง แสดงออกมานั้น เป็นรูปแบบของการล้อเลียน (Satire) และเสียดสี (Parody) มากกว่าการมุ่งกล่าวร้ายโจมตีการทำงานของรัฐบาล เพราะศิลปินผู้แสดงย่อมตระหนกอยู่แล้วว่า บทบาทหลักของการแสดงคือ การให้ความบันเทิงกับกลุ่มผู้ชมมากกว่าการปลุกระดมมวลชน

2. การวิเคราะห์เนื้อหาของบทละครเสภาขุนช้างขุนแผนที่สะท้อนถึงค่านิยมความเชื่อ สื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผน เปรียบเสมือนกับละครพื้นบ้านที่แสดงถึงวิถี

ชีวิตพื้นฐานของชาวไทย ด้วยเหตุดังกล่าวจึงมีความเพียบพร้อมและบริบูรณ์ไปด้วยเนื้อหาที่แสดงถึง ค่านิยม ความเชื่อ ในการดำเนินชีวิต ซึ่งผู้วิจัยได้วิเคราะห์ไว้ทั้งหมด 5 ตอน ผลของการ วิเคราะห์ปรากฏออกมาว่า เนื้อหาของบทละครเสภาขุนช้างขุนแผน สะท้อนถึงค่านิยมความเชื่ออัน เรื่องศาสนามากที่สุดคือร้อยละ 47.68 รองลงมาคือ เรื่องการปกครอง ร้อยละ 21.85 เรื่องครอบครัว ร้อยละ 18.54 เรื่องเศรษฐกิจ ร้อยละ 6.62 และเรื่องการศึกษา ร้อยละ 5.30 เห็นได้ว่า ความเชื่อที่คนไทยได้รับจากการชมละครเสภาขุนช้างขุนแผนล้วนแล้วแต่เป็น ความเชื่ออันเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำเนินชีวิตแทบทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องศาสนา ซึ่ง สะท้อนมากที่สุด เพราะคนไทยใกล้ชิดกับศาสนาและถูกปลูกฝังมาตั้งแต่เกิด นอกจากนั้นล้วนแล้วแต่ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตแทบทั้งสิ้น บทบาทดังกล่าวจึงเป็นบทบาทเสริมที่ช่วยย้าให้ละคร เสภาขุนช้างขุนแผนเด่นกว่ามหรสพการแสดงอื่น ๆ คือ มีทั้งความบันเทิง และความรู้ ประกอบกัน อันยังประโยชน์แก่กลุ่มผู้ชมได้เป็นอย่างดี

3. การวิเคราะห์สาเหตุและปัจจัยส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความนิยม พบว่ามี ปัจจัยดังนี้ คือ

3.1 การเสื่อมความนิยมของผู้ชม โดยมีปัจจัย 2 ประการ คือ

- ปัจจัยทางตรง อันได้แก่ การเปลี่ยนแปลงในทัศนคติของผู้ชม โดยหันมา นิยมผู้แสดงเอกฝ่ายชายมากกว่าการสนใจในตัวบทละครเสภา ก่อให้เกิดกระบวนการสร้าง ความพึงพอใจในตัวบุคคลขึ้นมา จากการวิจัยพบว่า ผู้ชมส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 80 เป็นผู้หญิง ซึ่งมี อายุโดยเฉลี่ย 55 ปีขึ้นไป มีระดับการศึกษาและมีทุนทรัพย์สูง ความพึงพอใจของผู้ชมนั้น จึงเป็น ความพึงพอใจในรูปลักษณะของตัวผู้แสดงเป็นสำคัญ

- ปัจจัยทางอ้อม อันได้แก่ การขาดการประชาสัมพันธ์ การเอาใจใส่จาก หน่วยงานของรัฐบาล การขาดความร่วมมือร่วมใจในการอนุรักษ์สื่อพื้นบ้าน และการขาดจิตสำนึก ในความเป็นไทย

3.2 ปัจจัยที่เกิดการเข้ามาแทนที่ของสื่อสมัยใหม่ ได้แก่ โทรทัศน์ วิทยุ ภาพยนตร์ และวีดิทัศน์

สื่อโทรทัศน์ เป็นสื่อที่ได้รับความนิยมสูงสุดตามกลุ่มตัวอย่าง พบว่าทุกครัว เรือนมีโทรทัศน์ใช้ และนิยมชมละครทีวีช่องต่าง ๆ ตลอดจนความนิยมในรายการเพลง เกมโชว์ และภาพยนตร์ต่างประเทศ ด้วยเหตุที่กลุ่มตัวอย่างอาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็น

แหล่งความเจริญของทุก ๆ ด้าน ประชาชนจึงมีสิทธิและเสรีภาพในการรับสื่อได้มากกว่าเขตชุมชนอื่น ๆ จุดมุ่งหมายของการชมนั้น ร้อยละ 70 พบว่า นิยมชมโทรทัศน์เพื่อความบันเทิงเป็นหลัก ร้อยละ 30 ชมเพื่อความรู้และข่าวสาร ในกลุ่มวัยรุ่นทุกคนนิยมชมโทรทัศน์เพื่อความบันเทิงและพักผ่อนหย่อนใจ กลุ่มผู้สูงอายุร้อยละ 70 นิยมชมโทรทัศน์เพื่อความรู้ นอกจากนั้นแล้วมีความบันเทิงสอดแทรกเข้าไปบ้างพอสมควร เช่นละครจักร ๆ วงศ์ ๆ

วิทยุ กลุ่มตัวอย่างมีวิทยุไว้ในครอบครองทุกครัวเรือน ซึ่งนิยมฟังวิทยุตลอด 24 ชั่วโมง โดยมีจุดประสงค์หลัก เพื่อความบันเทิงเป็นสำคัญ รายการที่นิยมมากที่สุด คือรายการเพลง รายการอื่น ๆ นั้น กลุ่มตัวอย่างรับฟังบ้าง แต่ไม่มากเท่าไรนัก เช่น รายการสารคดี และบทความต่าง ๆ โดยแยกตามลักษณะของกลุ่มประชากรได้เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มวัยรุ่น นิยมฟังรายการเพลง และโทรศัพท์ไปร่วมเล่นเกมส์ โดยเน้นหนักเพื่อความบันเทิง ส่วนความรู้และเนื้อหาสาระ คือผลพลอยได้จากการฟังรายการวิทยุ กลุ่มวัยทำงานนิยมฟังรายการวิทยุที่มีเนื้อหาทางด้านข้อมูลข่าวสาร การรายงานของตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย การรายงานข่าวสดตามช่วงเวลาต่าง ๆ ส่วนรายการที่นิยมฟังคือ รายการวิทยุ จส.100 ซึ่งรายงานสภาพการจราจร กลุ่มผู้สูงอายุนิยมฟังรายการเพลงสมัยอดีต ซึ่งจัดโดยสถานีวิทยุเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตเทเวศร์ คลื่นความถี่ 89.5 เมกกะเฮิรต์ รายการเพลงที่นิยมฟังต้องมีเนื้อหาความรู้ สาระต่าง ๆ ตลอดจนรายการธรรมะเข้ามาประกอบด้วยถึง 50%

ภาพยนตร์ จัดเป็นสื่อสมัยใหม่ที่นิยมมีรูปแบบการนำเสนอในรูปแบบใหม่ ๆ คือ จัดทำเป็นโรงภาพยนตร์ตามศูนย์การค้า หรือ Mini Theatre จากการวิจัยพบว่า วัยรุ่นนิยมชมภาพยนตร์ เฉลี่ยสัปดาห์ละ 1 ครั้ง โดยเฉพาะวันเสาร์ อาทิตย์หรือวันหยุดพิเศษ ในขณะที่กลุ่มผู้สูงอายุนิยมเข้าชมละครของกรมศิลปากร เฉลี่ยสัปดาห์ละ 1 ครั้ง หรือวันหยุดพิเศษ ค่าบัตรผ่านประตู 100, 500, 1,000, 2,000 และ 3,500 บาท ตามลำดับ

สื่อวีดิทัศน์ ได้รับความนิยมจากกลุ่มตัวอย่างทุกเพศทุกวัย โดยนิยมเช่ารายการที่ตนสนใจมาชมที่บ้าน

3.3 เกิดจากข้อจำกัดของสื่อที่บ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผนเอง ผลจากการวิจัยนั้น สรุปได้ว่า มีข้อจำกัดหลาย ๆ ด้าน กล่าวคือ 1. การให้ผู้แสดงเป็นจำนวนมาก จึงก่อให้เกิดความวุ่นวาย และประสบปัญหาทั้งค่าตัวในการแสดง การจัดคิวในการแสดง และปัญหาส่วนตัวอีกมากมาย 2. รายได้ของผู้แสดงละครเสภาขุนช้างขุนแผนนั้นมีรายได้น้อย เพียงรอบละ 80 - 100 บาทเท่านั้น ผู้แสดงไม่ได้รับเงินจากค่าแสดงมากมายเท่าไรนัก แต่ได้ของกำนัลจากผู้ชม

ซึ่งมีฐานะการเงินมั่นคงถึงขั้นระดับเศรษฐี การสร้างความพึงพอใจเฉพาะตัวบุคคล จึงถูกหยิบยกขึ้นมากล่าวอ้างอิง

ความพึงพอใจเฉพาะตัวบุคคลนั้น เกิดขึ้นกับตัวละครเอกฝ่ายชาย ซึ่งสรุปได้จากการสัมภาษณ์ คือ 1. แสดงได้ดีสมบทบาท 2. รูปร่างหน้าตาดี และ 3. บุคลิกลักษณะนิสัยเหมือนตัวละคร ซึ่งผู้ชมได้วาดจินตนาการไว้

ความพึงพอใจในตัวผู้แสดงเอกฝ่ายชายนั้น ในปัจจุบันนี้ส่งอิทธิพลไปสู่กลุ่มผู้ชมอย่างสูง ครั้งที่ตัวละครเอกฝ่ายชาย คือคุณปกรณ์ พรพิสุทธ์ แสดงครั้งนั้น จะมีผู้ชมที่เข้าชมการแสดงอย่างล้นหลาม ราคาบัตรค่าเข้าชมนั้น จึงมีมูลค่าสูงตามไปด้วย ซึ่งในบางครั้งสูงถึง 3,500 บาท ในขณะที่ความพึงพอใจในตัวผู้แสดงมีผลต่อรายได้ของผู้แสดงกล่าวคือ การได้รับของรางวัลหรือของกำนัล ซึ่งมีมูลค่าสูงกว่าค่าตัวในการแสดงแต่ละรอบคือ ประมาณ 80 - 100 บาทเท่านั้น

อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่องการวิเคราะห์บทบาทและค่านิยมในสื่อพื้นบ้าน ละครเสภาขุนช้างขุนแผน มีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้ คือ

1. สื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผน เป็นสื่อพื้นบ้านหรือเครื่องมือสื่อสารดั้งเดิมของชุมชนชาวไทยในเขตภาคกลาง ตั้งแต่สมัยปลายกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งรูปลักษณะในการแสดงนั้นเป็นลักษณะการแสดงที่ผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมหลวง และวัฒนธรรมราษฎร์ กล่าวคือ การแสดงต่าง ๆ ทั้งทซบเสภา และขนบนิมิตการแสดงนั้น ยึดถือตามแบบหลักของทางราชการ แต่ในขณะที่เนื้อหาและเรื่องราวต่าง ๆ กลับเกี่ยวพันไปกับการดำเนินชีวิตของประชาชน สื่อพื้นบ้านชนิดนี้จึงเปรียบเสมือนกับสะพานเชื่อม วัฒนธรรมหลวงกับวัฒนธรรมหลวงให้กลมกลืนกันดังคำกล่าวของกาญจนา แก้วเทพ และศิริชัย สิริกายะ ว่า ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม สื่อมวลชนถูกเน้นว่าเป็นตัวเชื่อมเพื่อทำให้รวมตัวกันเข้าของทุกส่วน ในสังคม เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นอกจากนี้แล้ว ยังช่วยสร้างความเข้าใจและกระชับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคมให้กลายมาเป็นระบบเดียวกัน

2. บทบาททางสังคมของสื่อพื้นบ้าน ละครเสภาขุนช้างขุนแผนนั้น มีผลต่อชุมชนในรูปลักษณะต่าง ๆ กันคือ บทบาททางด้านการศึกษาความบันเทิง บทบาททางด้านการถ่ายทอดมรดกทางสังคม การทำให้ข้อมูลข่าวสารแก่ชุมชน และการประสานสัมพันธ์หรือก่อให้เกิดการปะทะสังสรรค์

ทางวัฒนธรรม นอกจากนั้นแล้ว ยังได้ถ่ายทอดค่านิยมและความเชื่อ ตลอดจนแนวทางแห่งความประพฤติมาสู่คนรุ่นต่อ ๆ ไปด้วย แต่เนื่องจากในปัจจุบันนี้ สื่อพื้นบ้านละครเสภามีกลุ่มผู้ชมเพียงกลุ่มเดียวเท่านั้น จึงอาจทำให้เสื่อมความนิยมลงไป ด้วยเหตุของการขาดผู้ชมรุ่นใหม่ ๆ ตลอดจนขาดการส่งเสริมและเกื้อกูลประโยชน์จากสังคม จนน่าเป็นห่วง ซึ่งในอนาคตข้างหน้า สื่อพื้นบ้านชนิดนี้อาจสูญหายไป จึงสมควรที่จะได้รับการฟื้นฟู และเร่งสร้างเสริมปลูกฝังจิตสำนึกของเยาวชนในชาติ ให้รู้ถึงคุณค่าที่แท้จริงของสื่อพื้นบ้านของไทย หรือเข้ามาปรับใช้ร่วมกับสื่อพื้นบ้านชนิดอื่น ๆ ตลอดจนการประยุกต์การแสดงแต่ละวังซึ่งความถูกต้องตามกฎเกณฑ์การแสดง จึงช่วยยั้งให้สื่อพื้นบ้านละครเสภาอยู่ต่อไปได้อีกนาน

3. สำหรับเนื้อหาของบทละครขุนช้างขุนแผนนั้น ส่วนใหญ่ยังคงไว้ซึ่งของเดิม แต่มีส่วนที่เปลี่ยนแปลง คือ บทเจรจา ตัดตกของตัวตลก หรือตัวสอย เนื้อหาที่ตัวตลกถ้อยทอดออกสู่กลุ่มผู้ชมนั้น จึงเป็นเนื้อหาที่ทันสมัยทันเหตุการณ์ อาจมีการเสียดสี หรือล้อเลียนสถาบันต่าง ๆ ตลอดจนการล้อเลียนการเมือง ระบบการปกครอง สภาพเศรษฐกิจ เป็นต้น แต่ทั้งนี้บทการเสียดสีและล้อเลียนนั้น ตัวตลกหรือตัวสอย มุ่งก่อให้เกิดความสมานกลมเกลียวของบุคคลในชาติ มากกว่าการก่อให้เกิดความแตกแยก อีกทั้งยังก่อให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลินบันเทิงใจไปพร้อมกันด้วย

เนื้อหาต่าง ๆ ที่ตัวตลกหรือตัวสอย ถ้อยทอดออกมา นั้น มักจะเป็นเนื้อหาซึ่งเป็นข้อมูลความจริง และผนวกไปกับแนวความคิดของตัวผู้แสดงด้วย จึงเปรียบเสมือนกับการวิจารณ์ และส่งผ่านเข้าสู่กลุ่มผู้ชมการแสดง ซึ่งข้อมูลข่าวสารซึ่งผู้ชม ได้รับจากตัวตลกนั้น อาจไม่มากมายเท่ากับความเป็นเท็จ แต่ในบางครั้งอาจเป็นการจุดประกายความคิดให้กับกลุ่มผู้ชมได้พอสมควร

4. จากการศึกษาดังปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเสื่อมความนิยมของกลุ่มผู้ชมนั้น พบว่าปัจจัยหลักที่ส่งผลกระทบต่อสื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผน คือการเจริญเติบโตของสื่อ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ อาทิเช่น วิทยุ โทรทัศน์ วีดิทัศน์ โรงภาพยนตร์ ฯลฯ ซึ่งเป็นสื่อสมัยที่เข้าถึงกลุ่มผู้รับสารได้อย่างทั่วถึงทุกครัวเรือน ตลอดจนมีความทันสมัยในรูปลักษณะต่าง ๆ คือ แสง สี เสียง ความรวดเร็ว ทันใจ และเข้ากันได้กับสภาพสังคมในปัจจุบัน อาจมีเนื้อหาที่ตนเอง เสียดสี ต้าทอ หรือการแย่งสามี จึงเป็นจุดขายของสื่อสมัยใหม่ ประกอบกับผู้ผลิตรายการทางสื่อสมัยใหม่ นิยมการผลิตละครและภาพยนตร์ที่มีเนื้อหาไปในทางอนาถน่า น่า มีรสชาด และให้อารมณ์ได้อย่างมากกับกลุ่มผู้ชม ซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ของประเทศ เมื่อมองย้อนกลับมาเปรียบเทียบกับสื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผนแล้วนั้น มีกลุ่มผู้ชมเพียงเฉพาะกลุ่มและ เข้าถึงกลุ่มผู้ชมได้

น้อยกว่าสื่อสมัยใหม่ จึงก่อให้เกิดความเสื่อมสลายลงไปได้ตามกาลเวลา

5. จากคำกล่าวของกาญจนา แก้วเทพ เกี่ยวกับ "กระบวนการผลิตซ้ำ" นั้น อาจเข้าใจไม่ได้ผลกับสื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผน ด้วยเหตุที่สื่อพื้นบ้านชนิดดังกล่าว ใช้กรรมวิธีการผลิตซ้ำอยู่ตลอดเวลา แต่ก็มีได้รับความสนใจเท่ากับความพอใจในตัวผู้แสดงเอกฝ่ายชาย กระบวนการสืบทอดสื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผน จึงต้องอาศัยกระบวนการสร้างความพึงพอใจในตัวผู้แสดงเป็นหลัก บทบาทของการผลิตจึงกลายมาเป็นเพียงบทบาทรองที่จะช่วยส่งเสริมสภาพของผู้แสดงให้รอดเด่นจนกลายเป็นที่ยอมรับของกลุ่มผู้ชม จึงจะทำให้สื่อพื้นบ้านละครอยู่ต่อไปได้

6. ความพึงพอใจในตัวผู้แสดงนั้น เป็นปัจจัยทางตรงที่จะช่วยทำให้ละครเสภาขุนช้างขุนแผนหรือละครเรื่องอื่น ๆ ของกรมศิลปากรคงอยู่ต่อไปได้ ด้วยเหตุที่ว่ากลุ่มผู้ชมร้อยละ 30 เป็นสตรีวัยกลางคน และมีฐานะทางการเงินอยู่ในระดับค่อนข้างสูง ทางกรมศิลปากรจึงต้องเร่งสร้างนักแสดงรุ่นใหม่ ๆ ขึ้นมา เพื่อเป็นตัวรองรับความพึงพอใจของกลุ่มผู้ชม หากกรมศิลปากรไม่สามารถหาผู้สืบทอดความพึงพอใจแทนคุณภรณ์ พรพิสุทธิ ได้แล้ว แนวโน้มของการเสื่อมความนิยมจะเห็นได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ ครั้งใดที่ไม่มีคุณภรณ์ พรพิสุทธิ แสดงนั้น แทบจะไม่มีผู้เข้าชม แต่ในทางกลับกัน ถ้าครั้งใดคุณภรณ์ พรพิสุทธิ แสดงจะมีกลุ่มผู้ชมเข้าชมอย่างล้นหลาม ราคาบัตรค่าผ่านประตูจึงมีค่าสูงตามไปด้วย ความพึงพอใจในตัวผู้แสดง จึงมีผลต่อรายได้ของผู้แสดง ซึ่งได้มาจากความสนใจจากกลุ่มผู้ชมเป็นหลักสำคัญ

7. หน่วยงานของทางรัฐบาล สมควรร่วมมือกันในการอนุรักษ์สื่อพื้นบ้านชนิดต่าง ๆ มิใช่การเพิกเฉยต่อการสูญเสียบางสื่อพื้นบ้าน ตลอดจนเร่งส่งเสริมปลูกฝังค่านิยมในความเป็นไทยให้กับกลุ่มเยาวชนของชาติให้รู้จักคุณค่าในความเป็นไทย จึงจะช่วยให้สื่อพื้นบ้านดำรงอยู่ต่อไปได้อีกนาน โดยการร่วมมือกันหลาย ๆ ฝ่าย กล่าวคือ

1. หน่วยงานของทางรัฐบาลซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง อาทิเช่น กรมศิลปากร
2. หน่วยงานอื่น ๆ ของทางรัฐบาลสมควรให้ความร่วมมือ อาทิเช่น สถาบันการศึกษา โรงเรียน
3. ห้างร้านเอกชน และประชาชนทั่วไป ควรร่วมมือร่วมใจกันในการอนุรักษ์สื่อพื้นบ้าน อาทิเช่น รายการทีวี วิทยุ สมควรมีการนำสื่อพื้นบ้านออกเผยแพร่และออกรายการให้ประชาชนได้รับชมและรับฟังอยู่เสมอ

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

จากการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่เป็นส่วนเกี่ยวข้องกับสื่อพื้นบ้านละครเสภา ชุมนข้างชุมแพพอสมควร ทั้งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับบทบาทหน้าที่ และข้อมูลทางการเปลี่ยนแปลงความนิยม นอกจากนั้นแล้ว ผู้วิจัยยังได้รับข้อมูลใหม่เกี่ยวกับกลุ่มผู้ชมละครเสภา ชุมนข้างชุมแพ ซึ่งนับว่าเป็นปัจจัยหลักที่จะช่วยย้่าให้สื่อพื้นบ้าน ละคร ของกรมศิลปากร อยู่ต่อไปได้ ซึ่งสิ่งที่น่าสังเกตและข้อเสนอแนะมีดังต่อไปนี้คือ

1. การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านชนิดต่าง ๆ นั้น จำเป็นต้องมีการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม และนำผลของข้อมูลนั้นมาปรับใช้กับแนวทางการวิจัย กล่าวคือ ข้อมูลที่ผู้วิจัยได้รับจากการวิจัยในครั้งนี้ นับเป็นข้อมูลเชิงสังคมศาสตร์ เกี่ยวกับ "ละครเสภา" โดยตรง ผู้วิจัยจำเป็นต้องปรับใช้เข้ากับแนวความคิดทางด้านการสื่อสารมวลชน ซึ่งถ้าหากเป็นไปได้แล้วนั้น ผู้วิจัยอยากให้นักนิเทศศาสตร์ หรือผู้สนใจทางการวิจัยเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านชนิดอื่น ๆ อีกบ้าง ด้วยเหตุที่สื่อพื้นบ้านชนิดต่าง ๆ ได้ถูกมองข้ามไป อย่างมุ่งวิจัยหรือศึกษาแต่เพียงสื่ออิเล็กทรอนิกส์หรือสื่อสมัยใหม่เพียงอย่างเดียว

2. การศึกษาถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเสื่อมความนิยมของละครเสภา ชุมนข้างชุมแพนั้น ตามหลักสมมติฐานที่ผู้วิจัยได้ตั้งไว้ตั้งแต่ครั้งแรกของการทำวิจัย มีความสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้รับ และนอกจากนั้นแล้ว ผู้วิจัยยังได้ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับความพึงพอใจในตัวผู้แสดงเอกฝ่ายชาย ซึ่งข้อมูลดังกล่าวนี้ น่าจะมีนักวิจัยคนอื่น ๆ ได้หยิบยกขึ้นมาวิจัยกันบ้าง อาจจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อแนวทางการอนุรักษ์สื่อพื้นบ้านชนิดนี้

3. ความพึงพอใจซึ่งผู้ชมมีต่อผู้แสดงเอกฝ่ายชายนั้น จากการวิจัยพบว่า ผู้ชมมีความพึงพอใจในตัวผู้แสดงเอกฝ่ายชายค่อนข้างสูงมาก ประกอบกับลักษณะท่าทางและการแสดงของตัวละคร เป็นที่ถูกใจผู้ชม จึงมีผู้ชมเข้าชมกันอย่างคับคั่ง แต่อนาคตข้างหน้านั้นแนวทางของความพึงพอใจในตัวผู้แสดงอาจจะหมดไป และสื่อพื้นบ้านชนิดนี้อาจสูญสลายไปได้ ด้วยเหตุที่ไม่มีผู้ใดสามารถเข้ามาแทนที่ตัวละครเอกฝ่ายชายคนปัจจุบันของกรมศิลปากรได้ แม้ว่า ทางกรมศิลปากรได้มีนโยบายในการสร้างนักแสดงรุ่นใหม่ ๆ ขึ้นมาอยู่ตลอดเวลา แต่นักแสดงรุ่นใหม่ของกรมศิลปากรไม่ได้รับความสนใจจากกลุ่มผู้ชมมากนัก เพราะลักษณะท่าทางและการแสดงไม่ประทับใจกลุ่มผู้ชม

4. การศึกษาและค้นคว้าหาข้อมูลเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านชนิดต่าง ๆ นั้น อาจทำได้ยากพอสมควร เนื่องด้วยมีผู้ศึกษาและนักวิจัยไม่มากนัก ประกอบกับกระแสวัฒนธรรมตะวันตก

แพร่หลายเข้าสู่ประเทศไทยอย่างมาก จึงน่าจะมีการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างสื่อพื้นบ้านชนิดอื่น ๆ กับสื่อสมัยใหม่ในด้านต่าง ๆ ทั้งคุณลักษณะเด่น และด้อย ของสื่อทั้ง 2 ชนิด แล้วนำมาปรับใช้ให้เข้ากับสภาพสังคมปัจจุบัน ซึ่งน่าจะก่อให้เกิดประโยชน์และผลดีต่อประเทศไทยได้อีกทางหนึ่งด้วย

5. ในการวางแผนพัฒนาชาติ ที่จะนำเอาสื่อพื้นบ้านเข้ามาปรับใช้กับการพัฒนานั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการสำรวจความพึงพอใจของผู้รับข้อมูลข่าวสารมากกว่า กรรมวิธีการผลิตซ้ำเพียงอย่างเดียว ด้วยเหตุที่การผลิตซ้ำนั้น อาจจะช่วยให้สื่อพื้นบ้านคงอยู่ได้ชั่วขณะหนึ่ง แต่ในขณะที่เดียวกันถ้าประชาชนไม่เกิดความพึงพอใจในตัวผู้ส่งสารแล้วนั้น ก็จะทำให้โครงการในการรณรงค์ต่าง ๆ เกิดความล้มเหลวลงไปได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสำรวจความพึงพอใจของผู้แสดงด้วยว่า สื่อพื้นบ้านชนิดใดเข้าได้กับชุมชน และนักแสดงหรือศิลปินกลุ่มใดเป็นที่ยอมรับของผู้ชม กระบวนการผลิตซ้ำจึงจะได้ผล สรุปได้ว่า กระบวนการผลิตซ้ำ ต้องมีกระบวนการวิเคราะห์ความพึงพอใจในตัวผู้แสดงเข้ามาร่วมด้วย จะอยู่เพียงโรคแต่เดียวไม่ได้ ถึงแม้ว่าจะผลิตซ้ำบ่อย ๆ แต่ก็ไม่มีคนดู จึงต้องเฝ้าควบคู่กันไป นักพัฒนาจึงไม่ควรมองข้ามเหตุผลดังกล่าวข้างต้นนี้

ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมของผู้วิจัย

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงละครเสภาขุนช้างขุนแผนนั้น กล่าวได้ว่า มีปัจจัยอยู่หลายประการ กล่าวคือ ปัจจัยจากสื่อสมัยใหม่ ปัจจัยการเสื่อมความนิยมของผู้ชม ตลอดจนปัจจัยที่เกิดจากข้อจำกัดของสื่อพื้นบ้าน ละครเสภาขุนช้างขุนแผนเอง

ผู้วิจัยได้ใช้เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลระยะหนึ่ง ตลอดระยะเวลาดังกล่าวผู้วิจัยได้พบเห็นและพูดคุย กับกลุ่มผู้ชมหลากหลายตา ทั้งวัยสูงอายุ วัยกลางคน และกลุ่มวัยรุ่น โดยหลักจิตวิทยา เข้าช่วยในการเก็บข้อมูล คือการสร้างความพึงพอใจร่วมกันกับผู้ชมคนอื่น ๆ เปรียบคำว่า เข้าเมืองตาหลิ่วต้องหลิ่วตาตาม ด้วยกรรมวิธีดังกล่าวผู้วิจัยจึงได้รับข้อมูลอย่างละเอียดตลอดมา ข้อมูลสำคัญที่ผู้วิจัยได้รับนั้นคือ ความพึงพอใจในตัวผู้แสดงเอกฝ่ายชาย โดยผู้ชมการแสดงหรือแม่ยก ซึ่งมีฐานะทางการเงินค่อนข้างสูงจนถึงระดับเศรษฐีเข้ามาชมการแสดงอยู่ตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้ปัจจัยที่ได้รับจากการแสดงของตัวละครเอกฝ่ายชายจึงมีมากกว่าตัวละครตัวอื่น ๆ ของกรมศิลป์ากร อันเป็นเหตุให้เกิดความกินแหนงแคลงใจกันพอสมควร ซึ่งผู้วิจัยจะไม่ขอกล่าวถึง

ละครเสภาขุนช้างขุนแผน หรือละครเรื่องอื่น ๆ ของกรมศิลปากรจึงไม่มาช่เรื่องไว้ค่านำดูถูก แต่กลับตรงกันข้าม คือผู้มีกำลังทรัพย์เท่านั้นจึงจะสามารถเข้าชมการแสดงได้ ด้วยราคาบัตรเข้าชมการแสดงนั้น มีราคาสูงถึง 3,500 บาท หากแต่ครั้งใดที่ไม่มีตัวละครเอกฝ่ายชาย ซึ่งประชาชนชื่นชอบแสดงแล้ว การแสดงครั้งนั้นจะไม่ค่อยมีผู้เข้าชมมากนัก แม้ว่าบัตรค่าเข้าชมเพียง 80 - 100 บาทก็ตาม

แนวทางการคงอยู่ของละครเสภาขุนช้างขุนแผนจึงต้องอาศัยกลุ่มผู้ชมที่มีกำลังทุนทรัพย์สูง เป็นหลักสำคัญ เพื่อเกื้อหนุนให้คงอยู่ต่อไป แต่ทั้งนี้ผู้แสดงเอกฝ่ายชายของกรมศิลปากรนับวันจะมีอายุมากขึ้น ประกอบกับทางกรมศิลปากรยังไม่สามารถหาผู้ใดมาทดแทนได้ จึงนำไปเป็นห่วงพอสมควร สำหรับแนวทางการสืบทอดให้คงอยู่ต่อไป ทฤษฎีและกรรมวิธีต่าง ๆ ของการอนุรักษ์สื่อพื้นบ้าน อาจไม่มีประโยชน์อันใดเลย ถ้าขาดการประเมินถึงความพึงพอใจในตัวผู้แสดง

เห็นได้ว่าในปัจจุบัน แผนพัฒนาทางเศรษฐกิจสังคมของไทย มักนิยมการซื้อสื่อพื้นบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ เข้ามาร่วมในแผนพัฒนาเพื่อหวังประสิทธิผล แต่ประสิทธิผลที่จะได้รับนั้น ยังต้องมีความพึงพอใจเฉพาะตัวบุคคล หรือกลุ่มศิลปินพื้นบ้านเข้าร่วมด้วย เหตุนี้ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะที่หน่วยงานราชการ หยิบยกปัญหาดังกล่าวขึ้นมาพิจารณาและเร่งปรับปรุงให้เข้ากับสภาพของกลุ่มผู้รับสาร ตลอดจนตรงตามความพึงพอใจของบุคคลกลุ่มต่าง ๆ งบประมาณที่ลงไปกับการพัฒนาจึงจะไม่สูญเปล่า และอีกทั้งเป็นการรณรงค์สื่อพื้นบ้านได้อีกทางหนึ่งด้วย สำหรับหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงคือ กรมศิลปากร ซึ่งมีหน้าที่ในการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมของชาติ และเร่งรณรงค์ให้ศิลปินต่าง ๆ คงอยู่ต่อไป แต่แนวทางซึ่งทางรัฐบาลดำเนินการนั้นขัดกับหลักความเป็นจริงอยู่หลายประการ กล่าวคือ

1. การขาดงบประมาณในการดำเนินการต่าง ๆ ทั้งการว่าจ้างบุคลากร งบประมาณในการขยายแผนงาน
2. การขาดความร่วมมือจากทางรัฐบาล
3. การขาดการประสานสัมพันธ์ และความเข้าใจอันดีระหว่างบุคลากรในกรมศิลปากรเอง
4. การทำงานและหน่วยงานต่าง ๆ มีความซับซ้อน และไม่มีความอิสระในการทำงานด้วยตนเอง

จากเหตุผลข้างต้นนั้น จึงเห็นว่า แนวทางการพัฒนาสื่อพื้นบ้านของไทย โดยอาศัยหน่วยงานของรัฐบาลเพียงอย่างเดียวนั้น อาจไม่ได้ผลเท่าที่ควร จึงต้องมีการประสานสัมพันธ์กับ

หน่วยงานเอกชน และหน่วยงานอื่น ๆ ที่สนใจงานการอนุรักษ์สื่อพื้นบ้าน การทำงานให้บรรลุผลสำเร็จนั้น ต้องอาศัยการร่วมมือกันของทุก ๆ ฝ่าย ประกอบกับต้องมีความจริงจังและจริงจังงาน การทำงาน มีชีวิตตามแผนนโยบายซึ่งทางรัฐบาลได้วางไว้อย่างสวยงาม ถ้าทำเช่นนั้น เป็นการสิ้นเปลืองงบประมาณของแผ่นดินโดยเปล่าประโยชน์

เมื่อรัฐบาลมีความตระหนักในคุณค่าของสื่อพื้นบ้าน อีกทั้งหน่วยงานเอกชน และหน่วยงานอื่น ๆ ร่วมมือกันรณรงค์ในสื่อพื้นบ้านนั้นยังไม่เพียงพอเท่าไรนัก สถาบันหลักที่จะช่วยให้การอนุรักษ์มีประสิทธิภาพ และคุณภาพสูงสุดนั้น คือสถาบันครอบครัวและสถาบันการศึกษา ด้วยเหตุที่มนุษย์ทุกคนมีรากฐานจากสถาบันครอบครัว ทุกคนต้องผ่านการกล่อมเกลาจากสถาบันแห่งนี้ ถ้า พ่อ แม่ มุ่งปลูกจิตสำนึกให้กับบุตรหลาน และเร่งสร้างทัศนคติอันดีในสื่อพื้นบ้านชนิดต่าง ๆ เหล่านี้ ถือได้ว่าการอนุรักษ์สื่อพื้นบ้านประสบความสำเร็จไปได้กว่าครึ่ง อีกทั้งไม่ต้องเสียงบประมาณแผ่นดินปีละหลายล้านบาท นอกจากนี้แล้วยังอวดชาวต่างชาติได้ว่า คนไทยทุกคนรักวัฒนธรรมไทย

การรณรงค์วัฒนธรรมไทยโดยก้าวออกสื่อโฆษณาทุก ๆ วันนั้น ไม่เกิดผลประโยชน์อันใด ถ้าคนไทยทุกคนยังอยู่ในสภาพของการ "ลืมอดีต" และสภาพเช่นนี้จะยังคงอยู่ตลอดไป ถ้าคนไทยขาดจิตสำนึกในความเป็นไทย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย